

**КОНЦЕПТ *СЕРЦЕ* ЯК КЛЮЧОВИЙ КОНЦЕПТ
ВНУТРІШНЬОГО СВІТУ ЛЮДИНИ
(на матеріалі перської мови)**

Мазенова Олена Вікторівна,

канд. філол. наук, доц.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті досліджено особливості вербалізації універсального концепту *СЕРЦЕ* в сучасній перській мові, репрезентованого полісемантичним словом دل *del* та його лексико-фразеологічною парадигмою. На основі аналізу когнітивних метафор встановлено спільне й відмінне в концептуалізації серця в перському та українському лінгвокультурних ареалах.

Ключові слова: концепт, внутрішня форма, мовна свідомість, когнітивна метафора.

На сучасному етапі розвитку лінгвістики, яка характеризується антропоцентричною спрямованістю, все більшає кількість досліджень, присвячених реконструкції такого складного об'єкту пізнання, як внутрішній світ людини. Значний внесок у дослідження "внутрішньої людини" зробили Ю. Д. Аפרесян, Н. Д. Арутюнова, О. М. Вольф, А. А. Залізник, О. М. Кондратьєва, С. Є. Нікітіна, М. П. Одинцова, М. В. Піменова, Н. М. Сергєєва, В. М. Телія, В. І. Убійко, О. В. Урисон, О. Д. Шмельов та ін. Останнім часом лінгвістичні студії внутрішнього світу людини відбуваються переважно у руслі концептуальних досліджень, які знаходяться на перетині когнітивної лінгвістики та лінгвокультурології – сучасних, порівняно молодих напрямів мовознавчої науки, що активно розвиваються і мають багато спільного як з поглядом категоріального апарату, так і загальної методології дослідження.

Обидва напрями об'єднує інтерес до проблем співвідношення, що існує між мовою та концептуалізацією світу, концептуальної організації знань у свідомості людини та їх репрезентації у мові, національно-культурної обумовленості процесів, що відбуваються при цьому. Найчастіше ці проблеми обговорюють у контексті таких понять, як концепт, концептосфера, концептуальна і мовна картини світу, мовна особистість тощо. Одним з найцікавіших і перспективних напрямів сучасної антрополінгвістики є дослідження і реконструкція окремих фрагментів мовної картини світу певного етносу. Зміст цілісної мовної картини світу, як і окремих її фрагментів, складається з універсальних і культурно-специфічних смислів, обумовлених особливостями концептуалізації. Семантичний простір внутрішнього світу людини у цьому контексті постає як фрагмент загальної картини світу, відображеної в людській психіці і вербалізованої засобами певної етнічної мови.

Метою даної розвідки є визначення сукупності специфічних ознак універсального ключового концепту *СЕРЦЕ* як центрального компонента внутрішнього світу людини у перському лінгвоментальному просторі.

Об'єктом дослідження виступає сукупність лінгвістичних ресурсів, які об'єктивують концепт *СЕРЦЕ* в перській мові.

Предмет дослідження становить семантика перських лексико-фразеологічних засобів з ключовим словом *del*, яке виступає іменем розглядуваного концепту.

Наукова новизна дослідження зумовлюється відсутністю праць, присвячених концептуальному аналізу фрагментів внутрішнього світу людини на матеріалі перської мови.

В основу методології дослідження покладений аналіз внутрішньої форми лексико-фразеологічних засобів, які об'єктивують концепт СЕРЦЕ у перській мові, виходячи з того, що осмислення внутрішньої форми слова – шлях до встановлення ключових когнітивних ознак концепту, іменем якого виступає це слово. Крім того, деякі сутнісні ознаки концепту репрезентовані через аналіз когнітивних (концептуальних) метафор.

Лінгвістичній науці уже відомо багато класифікацій концептів. На думку О. О. Селіванової, вибір типу концепту залежить від параметрів класифікації. Для цілей нашого дослідження релевантними є параметри об'єкта та суб'єкта концептуалізації. На підставі параметра об'єкта концептуалізації виокремлюють антропоконцепти, натурфакти, артефакти, культурні, ідеологічні, емоційні та концепти-архетипи. Параметр суб'єкта концептуалізації дає змогу виділити загальні (універсальні) етноконцепти, групові й ідіоконцепти [Селіванова 2006, 258].

М. В. Піменова розподіляє всі концепти, об'єктивовані в мові, на три понятійні класи: 1) базові концепти, серед яких виділяють космічні, соціальні та психічні (духовні) концепти; 2) концепти-дескриптори, які кваліфікують базові концепти і поділяються на дименсіальні, квалітативні та квантитативні та 3) концепти-релятиви, що реалізують типи відношень, серед яких: концепти-оцінки, концепти-позиції, концепти-привативи (напр., свій – чужий). При цьому вказується на розмитість меж концептів. Так, концепт СЕРЦЕ, з одного боку, відноситься до класу космічних, а саме – підкласу біологічних (соматичних) концептів, адже серце – реально існуючий кровоносний орган, а з іншого – серце як вмістище емоцій і втілення характеру людини потрапляє до класу концептів внутрішнього світу людини, які входять до більш широкого класу психічних (духовних) концептів [Піменова].

Ми відносимо концепт СЕРЦЕ до загальнолюдських, універсальних концептів, оскільки він існує у переважній більшості лінгвокультур світу, а також до ключових концептів перського лінгвоментального простору, оскільки він займає центральне місце в перській лінгвокультурі [Sharifian 2008, 248] та володіє "екзистенційною значущістю як для окремої мовної особистості, так і для лінгвокультурного співтовариства у цілому" [Маслова 2001, 51].

Як зауважує І. О. Голубовська, внутрішній світ кожної взятої окремо людської особистості характеризується різним співвідношенням розуму (*ratio*), з одного боку, та серця й душі (*emotio*), з іншого [Голубовская 2002, 112]. Серце і душа недосяжні для безпосереднього спостереження, а тому постають як глибинні, непізнані сутності, що містять у собі справжнє "я" людини. При цьому, якщо душа символізує нематеріальне начало в людині, яке має релігійний аспект і постає як об'єкт особливого піклування людини, то серце пов'язане з цілком матеріальним органом – з центральним органом кровообігу, що знаходиться в грудях людини. Якщо душа відповідає за все внутрішнє життя людини і є зосередженням її внутрішнього світу,

то серце в метафоричному смислі передусім уявляють як орган почуттів і пов'язаних з ними бажань людини [Урысон 2003, 24–25].

Концепт СЕРЦЕ в перській мові вербалізований двома словами: перським **del**, що походить від авестійського слова **zéréza** – *серце* [Pāshang 1998, 301] (д.-перс. **zərəd** – *серце* [Bartholomae 1904, 1692]) та арабським **qalb** від кореню **qalaba** – *обертати, перевертати*. Останній номен уживається переважно для позначення серця як кровоносного органу і пов'язаної з ним медичної термінології. У межах цієї розвідки ми зосередилися на мовній реалізації тієї частини концепту, що представлена ключовим словом **del** та його лексико-фразеологічною парадигмою, оскільки саме це слово в перській мові репрезентує серце як вмістище емоцій, почуттів, бажань тощо.

Одразу зазначимо, що перське слово **del** є полісемантичним і крім серця може позначати й інші органи людського тіла та абстрактні поняття. У Персько-англійському словнику за ред. А. Арианпур Кашані це слово перекладено як: 'серце', 'шлунок', 'очеревина', 'живіт', 'кишки', 'розум', 'хоробрість', 'терпіння', 'середина' [Aryanpur Kashani 1984]. У тлумачному словнику М. Моїна серед інших значень цього слова знаходимо: 'свідомість' (خاطر), 'внутрішній світ людини' (ضمير), 'душа' (جان، روان), 'мозок' (مغز سر) тощо [Moïn 1996, v. 2, 1546]. Однак, як показав аналіз, з усього цього широкого спектру значень лексеми **del** найбільш актуалізованими в сучасному перському вжитку є значення "серце" та "шлунок" / "живіт". Аналіз останньої семени виходив за межі нашої розвідки, тому ми зосередилися лише на розгляді тих лінгвістичних засобів, в яких реалізована перша і, на наш погляд, головна семема цього слова. В результаті проведеного дослідження було встановлено, що перському концепту СЕРЦЕ, вербалізованому словом **del** та його лексико-фразеологічною парадигмою, окрім яскраво специфічних притаманна й низка спільних з українським *серцем* когнітивних ознак.

Перське *серце*, як і українське, є місцем локалізації почуттів і емоцій людини, серед яких найважливішим є головне інтимне почуття людини – кохання. Тому, виражаючись метафорично, серце можна віддати, забрати, вкрасти, вирвати, розбити, причарувати, пестити, ранити, втратити, мучити, програти тощо. Про це свідчить внутрішня форма таких детермінативів: **delbar** *кохана* (досл.: *та, що забирає серце*), **delrobā** *кохана* (досл.: *та, що викрадає серце*), **delsetān** *чарівна, кохана* (досл.: *та, що забирає серце*), **delferib** *чарівна* (досл.: *та, що причаровує серце*), **delnavāz** *люб'язний, приємний* (досл.: *той, що пестить серце*), **delāzār** *сумний, болісний* (досл.: *такий, що змучує серце*) тощо та фразеологічних одиниць (ФО): **del az dast dādan** *закохуватися* (досл.: *втрратити серце*), **del bāxtan** *закохуватися* (досл.: *програвати серце*), **del-e kas-i-rā be dast āvardan** *завойовувати чийсь симпатію* (досл.: *отримувати чийсь серце*), **del-e kas-i-rā šekastan** *розчаровувати когось* (досл.: *розбивати чийсь серце*), **del bar-dāštan** *відмовлятися; розлюбити; залишати* (досл.: *забирати серце*), **del-am riš riš šod** *я дуже засмучений* (досл.: *моє серце повністю зранене*), **delkande** *розчарований; такий, що втратив надію* (досл.: *з вирваним серцем*), **delšekaste** *розчарований; сумний* (досл.: *з розбитим серцем*) тощо.

Інтерес становить пара **del bāxtan** *закохуватися* (досл.: *програвати серце*), **del bordan** *зваблювати, причаровувати* (досл.: *вигравати серце*), внутрішня форма яких

засвідчує, що із серцем пов'язаний уже забутий на сьогодні, але фіксований мовною свідомістю персів сценарій змагання, в якому наявні переможець (кохана) і переможений (закоханий). Враховуючи те, що слово **bordan** має два значення: "нести" та "вигравати", наведена вище лексема **delbar** дослівно може перекладатися як "та, що виграє серце".

Як відомо, деякі сутнісні ознаки концепту можуть бути репрезентовані через когнітивні (концептуальні) метафори, які лежать в основі образності сталих словосполучень. Однією з найяскравіших з них є метафора СЕРЦЕ–ВМІСТИЩЕ, притаманна багатьом лінгвокультурним ареалам. Перси, як і українці, уявляють серце як вмістище, що має певні просторові характеристики. Так, в ньому можна "розташуватися" або "сісти", напр.: **tu-ye del-e kas-i jā kardan** *завойовувати чиюсь прихильність, любов* (досл.: *розташовуватися в чьомусь серці*), **be del-am nešast [çe]** *мені запало в душу, залишило слід в моєму серці* (досл.: *[це] сіло в моєму серці*). Перське серце має "дно" (**tah-e del**) та "верхівку" (**sar-e del**). Як правило, перси вітають і бажають благополуччя одне одному від самого "дна серця" (**az tah-e del**), тобто від усієї душі, від усього серця. Той же зворот використовують на позначення зауваження або міркування, висловленого з щирою метою, тоді як про необгрунтоване, необмірковане твердження кажуть як про таке, що зроблено з "верхівки серця" (**az sar-e del**) [Sharifian 2008, 250].

Те, що перське серце "має дно", засвідчують також такі ФО, як: **dar tah-e del** *у глибині душі* (досл.: *на дні серця*), **tah-e del-aš qors šod** *він заспокоївся, переконався* (досл.: *дно його серця стало твердим*) та **tah-e del-aš šod** *він відчув полегшення, заспокоївся* (досл.: *дно його серця охолонуло*), напр.:

از این قسم دروغی که خورده ته دلش خنک شد. راحت شد... (صادق چوبک، پیراهن زرشکی).

Після того, як вона дала цю брехливу клятву, вона відчула полегшення, заспокоїлася... (С. Чубак. Темно-червона сукня).

Когнітивна метафора СЕРЦЕ–КИМНАТА реалізована у фраземі: **del-aš tāqče nadārad** *він балакучий, не вміє тримати язика за зубами* (досл.: *у його серці немає ніші*) [Голева 2000, 275] з варіантом **del-aš dar-o tāqče nadārad** (досл.: *у його серці немає дверей та ніші*) [Farhang 2005, 514]. Серце, наче двері, може відкритися: **del-am bāz / gošāde šod** *у мене відлягло від серця; я розвеселився* (досл.: *моє серце відкрилося*), **delbāz** *животисний, такий, що радує око* (досл.: *з відкритим серцем*); в нього може щось впасти: **be del-am oftād ke...** *у мене виникло передчуття, що...* (досл.: *в моє серце впало, що*) або в нього можна щось вкинути: **de del-e kas-i andāxtan** *спонукати, схилити когось* (досл.: *вкидати в чиесь серце*); до нього може щось приклеїтися: **be del-am časbid** *мені сподобалося, запало в душу* (досл.: *до мого серця приклеїлося*), прив'язатися: **delbaste** *закоханий, зацікавлений* (досл.: *такий, що прив'язав [своє] серце*), **delband** *дорогий, коханий, улюблений* (досл.: *такий, що прив'язує серце*) або на ньому повиснути: **delāviz** *бажаний, приємний* (досл.: *такий, що висне на серці*) тощо.

Серце, як певний контейнер, може бути сповненим або порожнім. При цьому дослівне значення повного серця передає ідею розгніваності або засмученості, напр.: **delpor budan** *ображатися, бути засмученим* (досл.: *бути з повним серцем*), **del-am por ast** *я розгніваний, злий* (досл.: *моє серце повне*). "Спустошувати своє серце"

(**del-e xod-rā xāli kardan**) означає "вливати душу" або "зривати на комусь серце". Крім того, зворот **tu-ye del-e kas-i-rā xāli kardan** (досл.: *спустошувати середину чийогось серця*) має значення "залякувати когось", напр.:

توی دلش را خالی کردم و او را از رفتن راه بدی در پیش گرفته بود باز داشتم.

Я налякав його і не дав йому стати на невірний шлях, як він збирався [Голева 2000, 282].

До серця, як до приміщення, можуть заходити емоції, відчуття: (**be del-am rahm āmad** *моє серце охопила жалість* (досл.: *до мого серця увійшла жалість*); з нього можна й вийти: **az del-e kas-i birun raftan** *стати забути, зникнути з чиеїсь пам'яті* (досл.: *вийти з чийогось серця*); **az del beravad har ān ke az dide beraft** *з серця піде те, що пішло з очей* (пор. укр.: Чого очі не бачать, того серцю не жаль. Зникне з очей, зійде з думки; рос. С глаз долой, из сердца вон).

Перське серце може змінювати об'єм: **del-am tang šod** *мені стало сумно* (досл.: *моє серце звузлося*), **deltang** *сумний* (досл.: *з вузьким серцем*), **delgošād** *радісний, веселий* (досл.: *з широким серцем*) або, подібно до українського, локалізацію, зокрема, впасти: **deloftāde** *засмучений, з розбитим серцем* (досл.: *той, у кого впало серце*), **del-am pāyin / foru rixt** *моє серце обірвалося* (досл.: *моє серце просипалося / пролилося вниз*); відхитнутися: **del-am ramid** *я охолонув* (досл.: *моє серце відхитнулося*); притягуватися: **delkeš** *привабливий, милий* (досл.: *такий, що притягує серце*); підстрибувати: **del-am be qilivili mioftad** *мені дуже хочеться* (досл.: *моє серце підстрибує*); зникати або йти від господаря: **delšode** *безумно закоханий* (досл.: *той, у кого серце пішло*), **del-am az dast raft** *я закохався* (досл.: *моє серце зникло*), **del-am piš-e u-st** *він заволодів моїм серцем* (досл.: *моє серце біля / у нього*), **del-aš piš-e man nist** *він зовсім не думає про мене, не звертає на мене уваги* (досл.: *його серце не зі мною*), **del-am tu-ye del-am namānd** *я ослаб, знесилився* (від хвилювання) (досл.: *моє серце не залишилося в серці*), **del tu-ye del-aš nist** *він сильно хвилюється / наляканий* (досл.: *серця в його серці немає*). ФО з дієсловом **āmadan** *приходити* передає ідею жалю: **del-am nayāmad / del-am nemiāmad** *мені було шкода* (досл.: *моє серце не приходило*), напр.:

مدتی دلم نیامد کیفش را بر هم بزنم... (محمد علی جمال زاده، سر و ته یک کرباس)

Деякий час мені було шкода псувати йому задоволення... (М. Джамаль-Заде. З одного тіста).

Як відомо, в українському та російському мовно-культурних ареалах серце може осмислюватися через когнітивну метафору СЕРЦЕ–ВОГОНЬ. У перській мові ця когнітивна метафора реалізується у фразеологізмах за участі предикатів **ātaš zadan** *підпалювати*, **ātaš gereftan** *загорятися*, **suxtan** *горіти*, **suzāndan** *спалювати*, **jušidan** *кипити*, **afruxtan** *запалювати*, **godāxtan** *плавити(ся)*, *топити(ся)* та їх похідних. Метафори горіння використовуються перш за все для вираження страждання, засмучення або жалю: **ātaš be del-e kas-i zadan** *спричиняти страждання, наповнювати чиесь серце гіркотою* (досл.: *підпалювати чиесь серце*), **del-e kas-i-rā suzāndan** *спричиняти страждання; викликати у когось співчуття, жалість* (досл.: *спалювати чиесь серце*); **del-am be hāl-e u misuzad** *мені його дуже шкода* (досл.: *моє серце горить через його стан*); **delsuxte** *скорботний, тужливий; засмучений* (досл.: *той, у кого згоріло серце*); **delgodāz** *прикрий, тужливий* (досл.: *такий, що плавить серце*); **del-am kabāb šod** *я ду-*

же страждаю; я дуже співчуваю (досл.: *моє серце стало шашликом*). Однак, сполучення з предикатом **ātaš gereftan** *загоряться* реалізує ідею розгніваності, напр., у прислів'ї: تا دلی آتش نگیرد حرف جانسوزی نگوید. **tā del-i ātaš nagirad harf-e jānsuz-i naguyad** *Поки серце не запалиться, не буде сказано гірких слів* [Голева 2000, 282].

Існує кілька ФО, утворених за допомогою слова **dāq** *клеймо, тавро; розпечений, дуже гарячий*. Фразеологізм **dāq-e del** (досл.: *тавро серця*) позначає скорботу, сум, біль через втрату близької людини, напр.: **dāq-e del-e kas-i-rā tāze kardan** *ятрити чийсь старі рани, примушувати знов когось страждати* (досл.: *оновлювати тавро чийогось серця*). Див. також прислів'я: دل بس است برای قبیله ای **yek dāq-e del bas ast barāye qabile-i** *Однієї втрати досить, щоб скорбіло все плем'я* [Голева 2000, 241] та кривий вислів:

یک دل نمائنده است که داغش نکرده ای بردارد ای فراق، خدا از میان تو را!

Не лишилося жодного серця, яке б ти не таврувала, о розлуко! / Нехай взагалі тебе знищить Господь! [Farhang 2005, 1251].

Згідно зі словником сучасної розмовної мови фразеологізм **deldāq šodan** (досл.: *стати з таврованим / розпеченим серцем*) використовується для передавання стану занепокоєності або засмучення [Parchami 2003, 213].

Крім того, деякі метафори вогню використовуються для позначення хвилювання: **del-aš mesl-e sir-o serke mijūšad** *він дуже схвилюваний* (досл.: *його серце кипить мов часник з оцтом*) або – з дієсловом **afruxtan** *запалювати* – радісного піднесення: **delafruz** *веселий, радісний; чарівний* (досл.: *такий, що запалює серце*).

Аналіз опозиції теплий-холодний в контексті перського серця засвідчив таку специфіку: "мати тепле серце", напр.: **delgarm budan** (досл.: *бути з теплим серцем*) означає "бути старанним, впевненим або чуйним". Ідею душевного полегшення передає фразеологізм **del-am garm šod** (досл.: *моє серце стало теплим*), напр.:

اما وقتی پیام می آمد من مریض سفارشی هستم و خیلی ها آرزو می کنند جای من می بودند گرم می شد... (خسرو شاهانی، بگو چهل و چهار).

... *Але коли я згадував, що в лікарні я перебуваю за спеціальним призначенням, і багато людей бажали б бути на моєму місці, на серці у мене теплішало...* (Х. Шагані. Скажи: "Сорок чотири").

Однак ідею душевного заспокоєння може передавати і ФО зі словом **xonak** *прохолодний*: **del-am xonak šod** *мені полегшало* (досл.: *моє серце охолонуло*):

...شایدیم یه روزی جنازه پیرزنو بیارن اونجا و من دلم خنک بشه... (غلامحسین ساعدی، دو برادر).

Може, колись цю стару відвезуть туди, на кладовище, і серце моє заспокоїть-ся... (Г. Саеді. Два брати).

Отже, фраземи з головним компонентом "серце" і його атрибутами "теплий" і "прохолодний" демонструють майже однакову семантику, однак в першому випадку мовна свідомість персів фіксує перехід від холодного стану серця до теплого, а в другому – від гарячого до прохолодного.

Холодне серце у свідомості персів переважно пов'язане зі сценаріями розчарування, відчаю або байдужості, напр.:

بعد از واقعه هدایتعلی به اندازه ای دلم سرد شده که دستم به هیچ کاری نمی رود... (محمدعلی جمال زاده، دارالمجانین).

Після випадку з Гедаят Алі я настільки впав у відчай, що не можу примусити себе взятися за якусь роботу... (М. Джамаль-заде. Божевільня).

Щоб розширити уявлення про образні репрезентації концепту СЕРЦЯ в перській мові, наведемо ще кілька когнітивних метафор, які дозволив виділити наш матеріал:

1. СЕРЦЕ–РЕЧОВИНА. Перське серце має концептуальні ознаки речовини, яку можна просипати, пролити, розплавити / розтопити, розбити тощо. Напр.: **del-am pāyin / foru rixt** моє серце обірвалося (досл.: моє серце просипалося / пролилося вниз), **del-am tu rixt** моє серце впало (досл.: моє серце просипалося / пролилося всередину), **del-e kas-i-rā āb kardan** випробувати чиєсь терпіння, примушувати когось довго чекати (досл.: плавити / топити чиєсь серце), **del-am āb šod** мені закортіло (досл.: моє серце розплавилось / розтануло), **del-e kas-i-rā šekastan** розчаровувати когось (досл.: розбивати чиєсь серце), **delšekaste** розчарований, засмучений (досл.: з розбитим серцем).

2. СЕРЦЕ–ПРЕДМЕТ. Перському серцю як предмету властиві опозиції холодний–гарячий (див. приклади вище); твердий–м'який: **delnarm** м'який, чуйний (досл.: з м'яким серцем), **delsaxt** жорстокосердий (досл.: з твердим серцем), **del-aš qors šod** він переконався (досл.: його серце стало твердим); важкий–легкий: **delgerān** невдоволений, пригнічений (досл.: з важким серцем), **sangindel** жорстокий, безжальний (досл.: з важким серцем), **sabokdel** безтурботний, легковажний (досл.: з легким серцем), **nāzokdel** м'якосердий, чутливий (досл.: з легким серцем); чистий–брудний: **pākdēl** щирий, доброзичливий (досл.: з чистим серцем), **delčerkīn** ображений; гидливий (досл.: з брудним серцем) та світлий–темний: **roušandel** освічений (досл.: зі світлим серцем) **tārikdel** злий; скептично налаштований (досл.: з темним серцем).

3. СЕРЦЕ–ПТАХ. Ця когнітивна метафора реалізується у межах зооморфного коду через партонім 'крило': **del-am barāye u par mizanad** мені дуже хочеться його бачити (досл.: моє серце для нього б'є крилами), **del-am barāye in čiz par mizanad** мені дуже хочеться це мати (досл.: моє серце для цієї речі б'є крилами):

از همین حال دلم برای دریا پر می زند... (فردون تنکابنی، سفر به بیست و دو سالگی)

Я уже зараз мрію про море... (Ф. Танкабоні. Подорож до 22-річчя)

... دیگر دلم برای دیدن تابلوهای او پرپر می زد... (بزرگ علوی، چشمهایش)

Моє серце тріпотіло від бажання побачити його картини... (Б. Аляві. Її очі).

مردا پا بسن که میذارن مخصوصن آگه بچه نداشته باشن، دلشون واسیه بچه پر میزنه... (صادق هدایت، علویه خانم).

Коли чоловіки, особливо бездітні, досягають певного віку, їм страшенно хочеться мати дитину... (С. Гедаят. Алявіє-ханом).

Коли людина хвилюється від сильного бажання, страху або радості, її серце порівнюють з голубом: **del-aš mesl-e kabutar par (bāl) mizanad** (досл.: його серце, мов голуб, б'є крилами):

وقتی از قطار پیاده می شد دلش مثل کبوتر پر می زد (فرهنگ امیرقلی امینی)

Коли він виходив з потягу, його серце тремтіло від радощів і хвилювання [Голева 2000, 276].

4. СЕРЦЕ–РОСЛИНА. Рослинна когнітивна метафора представлена у фразеологізмі **del-am bār nemidehad** у мене душа не лежить (досл.: моє серце не дає плодів),

де слово **bār** *плід* вказує на те, що серце уявляється як дерево, яке може плодоносити. Внутрішня форма деривата **delšekofte** *веселий, радісний* (досл.: *з серцем, яке розквітло*) підтверджує, що серце може осмислюватися персами в термінах рослинного коду. Поет Назірі каже:

دلها پر از غم است عزیزان چه واقعه است؟ یک دل شکفته نیست، خوشی در جهان کجاست؟

Серця сповнені сумом, що сталося з дорогими людьми? / Немає жодної веселої людини, куди поділися радощі у світі? [Farhang 2005, 1251].

5. СЕРЦЕ–ЛЮДИНА. Перське серце наділено здатністю діяти самостійно, наче незалежно від волі господаря, напр.: **har če del āhang konad dast ejrā konad** *Все, що забажає серце, руки зроблять* (досл.: *все, що серце заграє, руки виконують*). Див. також: **del-am mixāhad** *я хочу* (досл.: *моє серце хоче*), **del-am rāh nemidehad** *у мене душа не лежить* (досл.: *моє серце не дозволяє*), **del-am ramid** *я втратив інтерес* (досл.: *моє серце відхитнулося*), **del-aš barāye čiz-i qaš miravad** *йому аж кортить* (досл.: *його серце через щось знепритомніє*), **del-am qanj miravad / mizanad** *я пристрасно бажаю, жадаю; мені радісно* (досл.: *серце радіє*), **del-am hāl āmad** *я зрадів* (досл.: *моє серце прийшло в гарний стан*), **del-am az hāl raft** *я знепритомнів* (досл.: *моє серце вийшло з гарного стану*); **del-am ārām / qarār gereft** *я заспокоївся* (досл.: *моє серце заспокоїлося*), **del-am tars bar-dāšte** *я злякався* (досл.: *моє серце взяло страху*) тощо.

Серце, як людина, може бути втомленим, причому слово **delxaste** (досл.: *той, у кого втомлене серце*) демонструє подвійну семантику: 1) *розчарований, пригнічений*, напр.: **delxastetar ast har ke delbastetar ast** *Чим більше людина прив'язана, тим більше вона розчарована*. [Farhang 2005, 515] та – у словнику сучасного розмовного мовлення – 2) *закоханий* [Parchami 2003, 212]. "Добиватися бажаного" по-перськи означає "отримувати бажання серця" – **kām-e del gereftan**:

ناصرالدین شاه از هر زنی که خوشش می آمد از او کام دل می گرفت.

Насреддін-шах добився кохання кожної жінки, яка йому подобалася [Голева 2000, 283].

У численних зворотах серце використовується як метонімічне позначення людини, напр.: **del be del rāh dārad** *Серце до серця знаходить шлях* (досл.: *серце до серця має шлях*) [Голева 2000, 272]; **del be del ravad** *Серце з серцем сходиться* (досл.: *серце до серця йде*) [Farhang 2005, 513]; **del ānjā gerāyad ke kām-aš ravā-st** *Людина тягнеться туди, де може отримати бажане* (досл.: *серце тягнеться туди, де досягне його бажання*) [Farhang 2005, 511]; **del naxāste ozr besyār** *Якщо не хочеться, багато відмовок* (досл.: *якщо серце не хоче, багато відмовок*) [Farhang 2005, 519] тощо.

Отже, як засвідчив проведений аналіз, перське серце має як яскраво специфічні, так і спільні з українським серцем концептуальні ознаки. В перській мові, як і в українській, поширені звороти, в яких позитивні та негативні характеристики людини передаються відповідними метафоричними атрибутами; в семантичній основі багатьох виразів лежать однакові когнітивні метафори; серце часто використовується як метонімічне позначення людини тощо. Специфічними ознаками перського концепту є його близькість до концепту ШЛУНОК; полісемантичність слова **del**,

яке є його головним репрезентантом; наявність у перській мовній свідомості архаїчних ознак сценаріїв змагання в коханні тощо.

Подальші перспективи дослідження вбачаємо в необхідності схарактеризувати специфіку мовних зв'язків перського *серця* з іншими соматизмами, розширенні лінгвістичного матеріалу для зіставного аналізу перських концептів СЕРЦЕ / ДУША / ДУХ та проведенні психолінгвістичного експерименту серед носіїв перської мови.

В статье исследованы особенности вербализации универсального концепта СЕРДЦЕ в современном персидском языке, представленного полисемантическим словом دل *del* и его лексико-фразеологической парадигмой. На основе анализа когнитивных метафор определено общее и отличное в концептуализации сердца в персидском и украинском лингвокультурных ареалах.

Ключевые слова: концепт, внутренняя форма, языковое сознание, когнитивная метафора.

The article deals with the particularities of verbalization of the concept HEART in the modern Persian language, represented by the polysemantic word of دل *del* and its lexical and phraseological paradigm. On the basis of the analysis of the conceptual metaphors some common and different features of conceptualization of the heart in Persian and Ukrainian linguocultural areas have been also determined.

Key words: concept, inner form, language consciousness, cognitive metaphor.

Література:

1. Голева Г. С. Фарси-русский фразеологический словарь / Г. С. Голева. – М. : Грааль, 2000. – 648 с.
2. Голубовская И. А. Этнические особенности языковых картин мира : монография / И. А. Голубовская. – К. : ИПЦ "Киевский университет", 2002. – 293 с.
3. Маслова В. А. Лингвокультурология : учеб. пособие / В. А. Маслова. – М. : Издательский центр "Академия", 2001. – 208 с.
4. Пименова М. В. Типы концептов / М. В. Пименова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://old.kuzspa.ru/diss/conf.../5_pimenova.doc.
5. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
6. Урысон Е. В. Проблемы исследования языковой картины мира : Аналогия в семантике / Е. В. Урысон. – М. : Языки славянской культуры, 2003. – 224 с.
7. Aryanpur Kashani A. Aryanpur Persian-English Dictionary / A. Aryanpur Kashani, M. Aryanpur Kashani. – Tehran : Amir-Kabir Publications, 1984.
8. Bartholomae C. Altiranishes Wörterbuch / C. Bartholomae. – Strassburg : Verlag Von Karl J. Trübner, 1904.
9. Farhang-e amsāl-e soxan. Ta'lif Hasan Anvari va digarān. – 2 jeld. – Tehrān : Soxan, 2005.
10. Moin M. An Intermediate Persian Dictionary / M. Moin. – Tehran : Amir Kabir Publishing Corporation, 1996. – Vol. 2.
11. Parchami M. Paskučehā-ye farhang (biš az 15 hezār kenāye – estelāh va tekyekalām-e 'āmyāne-ye šofāhi) / M. Parchami. – Tehrān : Farhang-e Māhrox, 2003.
12. Pāshang M. Farhang-e fārsi va rišeyābi-ye vājegan / M. Pāshang. – Tehrān : Mehvar, 1997.
13. Sharifian F. Conceptualizations of *del* 'heart-stomach' in Persian / F. Sharifian // Culture, Body, and Language. Conceptualizations of internal Body Organs: cross Cultures and Languages. – Berlin ; N. Y. : Mouton de Gruyter, 2008. – P. 247–266.